BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA INTERAKT USULIDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI

Dina Kuanishovna Tajbenova
assistent o‘qituvchi, Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
dinatajbenova1@gmail.com

Annotatsiya: mazkur tezisda boshlang‘ich sinf ona tili darslarida interakt usulidan foydalanishning didaktik va metodik imkoniyatlari yoritilgan. O‘quvchilarning hamkorlikda ishlashini tashkil etish, tengdoshlar o‘rtasida o‘zaro yordamni yo‘lga qo‘yish, lingvistik bilimlarni ongli o‘zlashtirish hamda nazariy qoidalarni amaliy mashqlarda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ona tili, interakt usuli, lingvistik bilim, amaliy ko‘nikma, mustaqil fikrlash, guruhli ish.

Globallashuv sharoitida boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, bilish faolligi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonida o‘quvchilarda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, ta’lim mazmunini takomillashtirish hamda egallangan bilimlarni amaliyotda qo‘llashga o‘rgatish kabi vazifalar belgilangan [PF-6108]. Ushbu vazifalardan kelib chiqib, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida interakt usullaridan foydalanish o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligini tashkil etish, lingvistik bilimlarni ongli o‘zlashtirish, nazariy qoidalarni amaliy topshiriqlarda qo‘llash va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim metodik vositasi hisoblanadi. Shu bois interakt usullarini ona tili darslarining mazmuni va maqsadlariga muvofiq tanlash hamda ularni samarali qo‘llashning metodik asoslarini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, zamonaviy boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va egallangan bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llashga o‘rgatish muhim metodik vazifalardan hisoblanadi. Ayniqsa, ona tili ta’limida o‘quvchining lingvistik hodisalarni anglashi, til birliklarini farqlashi, grammatik qoidalarga tayangan holda mashqlarni bajarishi va o‘z fikrini asoslab berishi ta’lim samaradorligini belgilovchi muhim omillardir.

Ona tili darslarida interakt usulidan foydalanish o‘quvchilarni ta’lim jarayonining faol ishtirokchilariga aylantirish, ularning o‘zaro muloqotini tashkil etish hamda bilimlarni hamkorlikda o‘zlashtirish imkonini beradi. R.Yo‘ldoshev va L.Mirjalolova ona tili darslarida interaktiv usullarni qo‘llashni o‘quvchilarning o‘zaro ta’siri, hamkorligi va bir-biriga yordam berishi bilan bog‘laydilar. Mualliflar ushbu usullarning o‘quvchilar faolligini oshirish, bilimlarni puxtaroq o‘zlashtirishga rag‘batlantirish va guruhdagi hamkorlikni tashkil etish imkoniyatlarini ta’kidlaydilar [Yo‘ldoshev R.A.: 191-192].

Shu jihatdan, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida interakt usulidan foydalanishning metodik asoslarini o‘rganish, uni o‘quvchilarning lingvistik bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llashga yo‘naltirish hamda hamkorlikdagi ta’limni samarali tashkil etish yo‘llarini belgilash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida interakt usulidan foydalanish o‘quvchilarning hamkorlikda ishlashi, bilimlarini o‘zaro muhokama qilishi va amaliy topshiriqlarni birgalikda bajarishi uchun imkoniyat yaratadi. Biroq bunday ishlarning samaradorligi faqat o‘quvchilarni guruhlarga ajratish bilan cheklanmaydi. Interaktiv ta’limning asosiy mazmuni o‘quvchilar o‘rtasida maqsadli o‘zaro ta’sirni tashkil etish, ularni fikr almashishga undash va umumiy natijaga erishish uchun hamkorlik qilishga yo‘naltirishdan iborat [Yo‘ldoshev R.A.: 192].

O‘quvchilarning bilim darajasidagi farqlarni hisobga olish hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Bunda bilimlarni yaxshi o‘zlashtiradigan o‘quvchilarning tengdoshlariga yordam berishi, qoidalarni tushuntirishi va xatolarni aniqlashga ko‘maklashishi mumkin. Biroq o‘zaro yordam tayyor javobni aytib berish bilan cheklanmasligi, balki savol berish, taqqoslash, dalil keltirish va yechimni asoslash orqali tashkil etilishi lozim. Bu jarayonda o‘quvchilar nafaqat yangi bilimlarni o‘zlashtiradilar, balki mavjud bilimlarini mustahkamlash va ularni amalda qo‘llash imkoniyatiga ham ega bo‘ladilar.

Shu nuqtayi nazardan, interakt usulini qo‘llashda quyidagi metodik shartlarga amal qilish maqsadga muvofiq:

– o‘quvchilarning bilim darajasi va individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda guruhlarni shakllantirish;

– nazariy qoidalarni amaliy qo‘llashga yo‘naltirilgan topshiriqlarni tanlash;

– o‘zaro yordamni tushuntirish, savol berish va yechimni asoslash orqali tashkil etish;

– har bir o‘quvchining guruh ishi va yakuniy taqdimotda ishtirok etishini ta’minlash;

– o‘zaro hurmat va xatolarni konstruktiv muhokama qilish muhitini shakllantirish;

– o‘quvchilar faoliyatini kuzatish va natijalarini belgilangan mezonlar asosida baholash.

Ona tili darslarida interaktiv usullarni tanlashda til materialining mazmuni va o‘quv topshirig‘ining xususiyati hisobga olinishi kerak. R.Yo‘ldoshev va L.Mirjalolova interaktiv usullar qatorida “Keys-stadi”, “Mantiqiy zanjir”, “Klaster”, “Bahs-munozara”, “Tushunchalar tahlili” va boshqa usullarni keltiradilar [Yo‘ldoshev R.A.: 192]. Mazkur usullarni ona tili mashg‘ulotlarida qo‘llash o‘quvchilarning til hodisalarini tahlil qilish, ularni qiyoslash va xulosa chiqarish faoliyatini tashkil etishga yordam beradi.

Masalan, o‘quvchilarga so‘zlarni muayyan belgisiga ko‘ra guruhlash, so‘z shakllarini qiyoslash, gapdagi til birliklarini aniqlash yoki mashqdagi xatolarni tegishli qoida asosida tuzatish topshiriqlari berilishi mumkin. “Mantiqiy zanjir” usuli orqali til birliklari o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlash, “Klaster” usuli yordamida muayyan grammatik tushunchaga oid belgilarni tizimlashtirish, “Tushunchalar tahlili” orqali esa lingvistik atamalar mazmunini ochib berish mumkin. Ushbu misollar interaktiv usullarni ona tili darsi mazmuniga moslashtirish bo‘yicha metodik takliflar hisoblanadi.

Interakt usulini tashkil etishda o‘quv topshiriqlarining mazmuni alohida ahamiyatga ega. Topshiriqlar faqat qoidani eslab qolish yoki tayyor javobni topishga emas, balki o‘quvchining mustaqil tahlil qilishi, fikrini asoslay olishi va nazariy bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llashiga yo‘naltirilishi lozim. Masalan, o‘quvchilarga berilgan so‘zlarni turkumlarga ajratish, so‘z shakllaridagi farqlarni aniqlash, gap tarkibidagi til birliklarini izohlash yoki grammatik xatolarni tegishli qoida asosida tuzatish vazifalari berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning lingvistik bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ularni amaliy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Ona tili ta’limida lingvistik bilimlarni amaliy qo‘llashga o‘rgatish ham alohida ahamiyatga ega. R.Yo‘ldoshev va L.Mirjalolovaning ona tili ta’limida kompetensiyaviy yondashuvga bag‘ishlangan metodik qo‘llanmasida lingvistik va nutqiy kompetensiyalar hamda ularni amaliyotga tatbiq etish masalalari yoritilgan [Yo‘ldoshev R.A.]. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, o‘quv topshiriqlarini faqat ta’rif va qoidalarni eslab qolishga emas, balki til hodisalarini tanish, qiyoslash, tasniflash va qoidalarni nutqiy vaziyatlarda qo‘llashga yo‘naltirish maqsadga muvofiq.

Interaktiv ta’limning metodik imkoniyatlarini belgilashda o‘qituvchining faoliyati ham muhim o‘rin tutadi. O‘qituvchi dars maqsadiga mos topshiriqlarni tanlashi, guruhlar faoliyatini muvofiqlashtirishi, o‘quvchilarning o‘zaro muloqotini boshqarishi va yuzaga kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etishga ko‘maklashishi kerak. Bunda o‘qituvchi tayyor javobni taqdim etuvchi shaxs sifatida emas, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va bilimlarni o‘zlashtirishiga yo‘naltiruvchi tashkilotchi sifatida faoliyat yuritadi.

Interakt usulini amalga oshirishda o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish ham muhimdir. Ayrim o‘quvchilar qoidani tushungan bo‘lsa-da, sinf oldida erkin bayon qilishda qiynalishi mumkin. Shuning uchun ularga dastlab qoidadan foydalanish, tayanch so‘zlar asosida javob tuzish yoki o‘z fikrini kichik guruhda ifodalash imkoniyatini berish maqsadga muvofiq. Keyinchalik topshiriqlar murakkabligi bosqichma-bosqich oshirilib, o‘quvchining mustaqil javob berishi va o‘z fikrini asoslashiga sharoit yaratiladi.

Interakt usulining samaradorligini aniqlashda o‘quvchilarning faolligini kuzatish, topshiriqlarni bajarish sifati, grammatik qoidalardan foydalanish darajasi, o‘z fikrini asoslash qobiliyati va hamkorlikdagi ishtirokini baholash muhimdir. Baholash mezonlarining oldindan belgilanishi o‘quvchilarga o‘z faoliyatining natijalarini anglash va kamchiliklarini tuzatish imkonini beradi. Shu bilan birga, xatolarni kamchilik sifatida qayd etish bilan cheklanmay, ularning sabablarini aniqlash va to‘g‘ri yechimga mustaqil kelishni rag‘batlantirish zarur.

Demak, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida interakt usulidan foydalanish ta’lim mazmuni, o‘quv topshiriqlari, o‘zaro muloqot, o‘qituvchi rahbarligi va baholash jarayonining o‘zaro uyg‘unligini talab etadi. Mazkur omillarning maqsadga muvofiq tashkil etilishi o‘quvchilarning lingvistik bilimlarini mustahkamlash, amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish va mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida interakt usulidan foydalanish o‘quvchilarning hamkorlikda ishlashini tashkil etish, lingvistik bilimlarni ongli o‘zlashtirish va nazariy qoidalarni amaliy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu usulning samaradorligi o‘quvchilarni guruhlarga birlashtirish bilangina emas, balki ular o‘rtasida maqsadli muloqot, o‘zaro yordam va fikr almashishni tashkil etish bilan belgilanadi.

Umuman, interakt usulini ona tili ta’limida samarali qo‘llash uchun o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish, amaliy topshiriqlarni maqsadli tanlash, har bir o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlash va natijalarni aniq mezonlar asosida baholash zarur. Bunday yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, til hodisalarini tahlil qilishi va grammatik qoidalar asosida to‘g‘ri xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Shunindek, interakt usulidan maqsadli foydalanish boshlang‘ich sinf ona tili ta’limida hamkorlik muhitini shakllantirish, o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish va lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishning muhim metodik imkoniyatlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. – https://lex.uz/uz/acts/-5085999
2. Yo‘ldoshev R.A., Mirjalolova L.R. Ona tilidan ayrim mashqlarni bajarishning interaktiv usullari // Pedagogik mahorat: ilmiy-nazariy va metodik jurnal. – Buxoro, 2021. – № 5. – B. 191-193.
3. Yo‘ldoshev R.A., Mirjalolova L.R. Ona tili ta’limida kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi, 2019. – 48 b.